

УДК 376-056.26: 617.75: 376.016: 62/64]-053.4

Легкий Олег

кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник
olegkij@ukr.net
ORCID ID:0000-0001-8934-7390

Курінна Владислава

молодший науковий співробітник
vrkurinna@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6257-6596

Legkij Oleg

PhD in Pedagogy,
Senior Research Fellow Department of Education of Children with visual impairment

Kurinna Vladyslava

Senior Research Fellow Department of Education of Children with visual impairment

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special
Pedagogy and Psychology of the National
Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine 9,
M. Berlinskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО
ОРІЄНТУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ
ЗОРУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**FORMATION OF SKILLS OF SOCIAL AND DOMESTIC ORIENTATION
IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE WITH VISUAL DISORDERS BY
MEANS OF GAME ACTIVITY**

Анотація. У статті розглядаються питання процесу формування навичок соціально-побутового орієнтування дошкільниками з порушенням зору, формування пізнавального інтересу до навколишнього світу дошкільниками з порушенням зору, розвитку пізнавальних процесів дітей дошкільного віку: розвитку соціальної активності, формування предметних уявлень, формування навичок самообслуговування, формування уявлень дитини про своє фізичне «Я», формування уявлень про господарсько-побутову діяльність.

Кожен напрямок вирішує свої специфічні завдання, що визначають їх наступний зміст: соціальна активність, предметні уявлення, самообслуговування, дитині про саму себе, господарсько-побутова діяльність.

Навчання дошкільників з порушеннями зору соціально-побутовому орієнтуванню припускає не лише формування знань, умінь і навичок соціально-побутового орієнтування, але й створення умов до попередження прояву небажаних якостей особистості, таких як

несамостійність, стан безпорадності, негативне й індивідуальне ставлення до побутового й іншого видів діяльності.

Метою даної статті є висвітлення напрямків роботи з формування навичок соціально-побутового орієнтування у дошкільників з порушенням зору та ефективне використання засобів ігрової діяльності для оволодіння основними вміннями та навичками.

Основними дидактичними засобами в процесі формування знань, умінь і навичок із соціально-побутового орієнтування у дітей з порушеннями зору служать наочні засоби навчання, що є джерелом формування конкретних уявлень, матеріальною основою образного мислення, засобом попередження вербалізму в них.

На корекційних заняттях по соціально-побутовому орієнтуванню можуть використовуватися наступні методи: *наочні* (демонстрація, спостереження, показ способів дій), *практичні* (предметно-практичні дії), *словесні* (пояснення, бесіда), *ігрові* (дидактичні, сюжетно-рольові ігри, ігрові персонажі), *методи емоційного стимулювання* (позитивне ставлення, заохочення, ситуація успіху).

Результатом роботи з формування соціально-побутових знань та умінь у дошкільників з порушенням зору засобами ігрової діяльності є формування у них соціальних та життєвих компетенцій, що сприяють максимальному розвитку особистості, задоволенню освітніх і творчих потреб кожної дитини.

Отже, важливе місце в процесі формування соціально-побутових знань, умінь і навичок у дітей з порушеннями зору займають ігри (дидактичні, сюжетно-рольові). У грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються позитивні зміни в її психіці. Цим пояснюються величезні виховні можливості гри, що сприяють соціалізації дошкільників з порушенням зору.

Ключові слова: соціально-побутове орієнтування, ігрова діяльність, дошкільники з порушенням зору.

Abstract. The article considers the process of formation of skills of social orientation of preschoolers with visual impairment, formation of cognitive interest in the world by preschoolers with visual impairment, development of cognitive processes of preschool children: development of social activity, formation of subject ideas, formation of self-service skills. their physical "I", the formation of ideas about household activities.

Each direction solves its specific tasks, which determine their following content: social activity, subject ideas, self-care, the child about himself, household activities.

Teaching preschoolers with visual impairments to social and domestic orientation involves not only the formation of knowledge, skills and abilities of social and domestic orientation, but also the creation of conditions to prevent the manifestation of undesirable personality traits such as independence, helplessness, negative and indifferent attitude to household and other species activities.

The purpose of this article is to highlight the areas of work on the formation of skills of social and domestic orientation in preschoolers with visual impairment and the effective use of play activities to master basic skills and abilities.

The main didactic tools in the formation of knowledge, skills and abilities in social orientation in children with visual impairments are visual aids, which are a source of formation of specific ideas, the material basis of figurative thinking, a means of preventing verbalism in them.

The following methods can be used in correctional classes on social and domestic orientation: visual (demonstration, observation, demonstration of methods of action), practical (subject-practical actions), verbal (explanations, conversation), game (didactic, plot-role games, game characters), methods of emotional stimulation (positive attitude, encouragement, success situation).

The result of work on the formation of social knowledge and skills in preschoolers with visual impairments by means of play activities is the formation of their social and life competencies that contribute to maximum personal development, meeting the educational and creative needs of each child.

Thus, an important place in the process of forming social and everyday knowledge, skills and abilities in children with visual impairments is occupied by games (didactic, plot-role). The game forms all aspects of the child's personality, there are positive changes in his psyche. This explains the huge educational opportunities of the game, which contribute to the socialization of preschoolers with visual impairments.

Key words: social and domestic orientation, game activity, preschoolers with visual impairment.

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної спеціальної освіти дошкільників з порушеннями зору є забезпечення такого розвитку й саморозвитку особистості дитини, що перетворює її в суб'єкт особистої життєдіяльності. Фундамент самостійності у дошкільників з порушеннями зору закладається на етапі раннього й дошкільного віку. Подальший розвиток їхньої самостійності як значимої особистісної якості в період дошкільного дитинства пов'язане з освоєнням різноманітних видів діяльності. Істотну роль у розвитку самостійності дітей з порушеннями зору відіграє соціально-побутове орієнтування. Навчання дошкільників з порушеннями зору соціально-побутовому орієнтуванню припускає не лише формування знань, умінь і навичок соціально-побутового орієнтування, але й створення умов до попередження прояву небажаних якостей особистості, таких як несамостійність, стан безпорадності, негативне й індиферентне ставлення до побутового й іншого видів діяльності.

Характерною рисою дитини з порушенням зору середнього дошкільного віку є активне включення у творчу рольову гру. Дитина цього віку вже охоче бере на себе роль, однак всі ігрові дії підкоряє не сюжету задуманої гри, а предметній ситуації. Предмети, іграшки визначають характер діяльності дитини.

Для дошкільника старшого віку з порушенням зору найбільш характерна розвинена творча гра з підпорядкуванням своїх дій її законам. Дитина старшого дошкільного віку не тільки правильно вживає іграшки, але й прагне мотивувати свої дії, пояснює їх, активно домагається взаємодії з оточуючими дітьми. Це вже більш високий рівень ігрової діяльності дошкільника. Дитина не лише підкоряється предметній ситуації, але й сама активно створює ігрову ситуацію й підкоряє свої дії певній меті. Діти з порушенням зору прагнуть грати разом з

дітьми свого віку. Однак самостійно перебороти труднощі орієнтування в просторі й у координації загальної діяльності вони не можуть, якщо відсутня допомога з боку вихователя, діти грають поодиночці або поруч із товаришем й, виконуючи елементарні дії. Всі виникаючі труднощі намагаються вирішити словесно, звертаючись до словесних описів. Діти старшого дошкільного віку з порушенням зору можуть адекватно використовувати елементарні предмети, наявні в них під рукою, для заміни ними інших, необхідних у грі, уявляючи ті якості, які диктуються запропонованою ситуацією.

У старшому дошкільному віці змістовна сторона гри отримує більший розвиток, дії вже підкорюються провідній ідеї, вибір іграшок стає більш свідомим, цілеспрямованим.

Своєрідність формування творчої гри проявляється у поетапному розвитку ігрової діяльності. Логіка розвитку цієї діяльності у дошкільника з порушенням зору інша, ніж у зрячого. Для гри дитини з порушенням зору характерна диспропорційність розвитку, з одного боку, моторики, що страждає в результаті втрати зору, і, з іншого боку, знань про навколишнє, що випереджає формування рухових навичок.

Важливе значення для розгортання процесу гри має формування взаємозв'язку, взаємодії дитячого колективу. Якщо гра дітей з порушенням зору перебуває лише на етапі маніпулятивних дій з предметами, то колективна гра не розвивається. З розвитком предметних дій, об'єднаних загальною ідеєю і виконанням дитиною певної ролі, виникають перші передумови колективної гри. Саме ігрова ситуація ставить дошкільника з порушенням зору перед необхідністю налагодити зв'язки зі своїми однолітками по грі, а наявність розгорнутих форм мовлення дозволяє здійснювати ці комунікації.

Таким чином, у дітей внаслідок недостатності зорово-сенсорного досвіду спостерігаються неточні, фрагментарні уявлення про предмети та явища довкілля, що призводить до стримування розвитку ігрової діяльності, зниженню рівня спільних дій дітей у грі.

Аналіз актуальних досліджень. Глибоке порушення зору, насамперед, негативно позначається на розвитку орієнтування дитини в навколишньому просторі, на розвитку дій із предметами. Відсутність зорової інформації збіднює чуттєвий досвід, різко знижує можливості знайомства дитини із предметами і явищами й може призвести до зниження психічної активності. Однак правильне виховання компенсує недоліки психічного розвитку, пов'язані зі сліпотою, сприяє активному пізнанню навколишнього світу (Костенко Т.М., Довгопола К.С., Легкий О.М., Кондратенко С.В., 2000).

Одним з найважливіших принципів соціальної адаптації дітей з порушеннями зору є принцип розширення соціальних зв'язків. Відомо, що діти з порушеннями зору зазнають більших труднощів у взаємодії з довкіллям, входженням в соціум, оволодінні навичками спілкування. Тому, основним завданням соціальної адаптації дітей з порушеннями зору є: всебічний розвиток особистості молодшого школяра, задоволення освітніх і творчих потреб кожної дитини; збереження й підтримка фізичного здоров'я, формування знань та вмінь, пов'язаних з власною поведінкою у різних життєвих ситуаціях, вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми, оволодіння життєво-важливими побутовими вміннями і навичками (Костенко Т.М., 2018).

Мета статті. Висвітлення напрямків роботи з формування навичок соціально-побутового орієнтування у дошкільників з порушеннями зору та ефективного використання засобів ігрової діяльності для оволодіння основними вміннями та навичками.

Методи дослідження. У процесі роботи нами використовувались методи проблемних ситуацій, практично-орієнтовні завдання, спеціальна організація навчального процесу, спрямована на максимальний розвиток особистості, задоволення освітніх і творчих потреб кожної дитини; вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми, формування знань та вмінь, пов'язаних з власною поведінкою у різних життєвих ситуаціях, оволодіння побутовими вміннями і навичками.

Виклад основного матеріалу. Соціально-побутове орієнтування у дошкільний період навчання здійснюється по п'ятьох напрямках: розвиток соціальної активності, формування предметних уявлень, формування навичок самообслуговування, формування уявлень дитини про своє фізичне «Я», формування уявлень про господарсько-побутову діяльність. Кожен напрямок вирішує свої специфічні завдання, що визначають їх наступний зміст: соціальна активність, предметні уявлення, самообслуговування, дитині про саму себе, господарсько-побутова діяльність.

Перший напрямок «Соціальна активність» припускає формування способів комунікативної, ігрової діяльності дошкільника з порушеним зором, розвиток його емоційної сфери, націлений на забезпечення умов по попередженню виникнення труднощів у спілкуванні дитини з дорослими й однолітками.

Другий напрямок «Предметні уявлення» сприяє формуванню уявлень системного характеру про досліджуваній предмет у дошкільників з порушеннями зору, тобто в дитини з'являється цілісне, структуроване уявлення про предмет (його функція, будову, матеріал, з якого він виготовлений, призначення), а також формування вмінь використовувати їх у процесі соціально-побутового орієнтування.

Третій напрямок «Самообслуговування» передбачає формування відповідно віку дитини з порушенням зору культурно-гігієнічних знань, умінь і навичок, використання спеціальних приладів у процесі виконання побутових дій (дозаторів, контрастних серветок, секційного посуду та ін.) і тактильних міток, що полегшують процес орієнтування в побуті.

Четвертий напрямок «Дитині про саму себе» передбачає формування уявлень про своє фізичне «Я», адекватного ставлення до своїх можливостей, розвиток рефлексивних здібностей у процесі соціально-побутового орієнтування.

П'ятий напрямок «Господарсько-побутова діяльність» сприяє освоєнню дошкільниками з порушеннями зору трудовою діяльністю й оволодінню в ній

позицією суб'єкта, встановленню соціальних відносин з однолітками в процесі соціально-побутового орієнтування.

Навчання навичкам соціально-побутового орієнтування дошкільників з порушенням зору необхідно проводити з урахуванням результатів психолого-педагогічної діагностики кожної дитини, що дозволяє реалізувати індивідуальну програму навчання з урахуванням зорових можливостей дитини, рівня сформованості компенсаторних здатностей й особливостей.

На корекційних заняттях по соціально-побутовому орієнтуванню можуть використовуватися наступні методи: *наочні* (демонстрація, спостереження, показ способів дій), *практичні* (предметно-практичні дії), *словесні* (пояснення, бесіда), *ігрові* (дидактичні, сюжетно-рольові ігри, ігрові персонажі), *методи емоційного стимулювання* (позитивне ставлення, заохочення, ситуація успіху).

Основними дидактичними засобами в процесі формування знань, умінь і навичок із соціально-побутового орієнтування у дітей з порушеннями зору служать наочні засоби навчання, що є джерелом формування конкретних уявлень, матеріальною основою образного мислення, засобом попередження вербалізму в них.

Тифлопедагогові варто враховувати, що використання наочності на заняттях по соціально-побутовому орієнтуванню ефективно в тому випадку, якщо дитина виконує активні дії з нею. При демонстрації предметів навколишнього світу (наприклад, продуктів) дітям з порушеннями зору, варто знайомити з ними на полісенсорній основі (розглядати, обмацувати, пробувати на смак, зважувати на руках і т.д.). Для цього педагогові варто використовувати методи формування раціональних дій такі, як показ і пояснення, і чітко представляти алгоритм раціональної дії; забезпечувати вдосконалювання дій дитини по лінії усвідомленого й самостійного застосування; допомагати дитині з порушенням зором здійснювати перенос засвоєної дії з одним предметом на інший, корегувати її дії з урахуванням специфіки обігу з конкретним предметом; враховувати труднощі, з якими зіштовхується дитина, що має

порушення зору при засвоєнні практичних навичок у процесі соціально-побутового орієнтування.

Важливе місце в процесі формування соціально-побутових знань, умінь і навичок у дітей з порушеннями зору займають ігри (дидактичні, сюжетно-рольові), тому що в грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються позитивні зміни в її психіці. Цим пояснюються величезні виховні можливості гри, що сприяють соціалізації дошкільників з порушенням зору.

1. До напрямку «Соціальна активність».

Організація ігрової діяльності дітей з порушеннями зору передбачає знання педагогом рівня психічного й фізичного розвитку дітей, їх особистісних характеристик. При підборі іграшок для дитини, що має порушений зір, тифлопедагогові варто враховувати не лише їхню зовнішню привабливість, але й можливості, інтереси самої дитини. Під час гри необхідно стежити за тим, щоб дитина намагалася знайти іграшку, обстежити її, зробити з нею якнайбільше практичних дій. При цьому тифлопедагог пояснює, як з нею грати, пропонує для гри нові іграшки різні за формою, величиною, кольором і матеріалу, з якого вони виготовлені. Розвиток ігрових дій у дошкільників з порушеннями зору відбувається у безпосередньому спілкуванні з тифлопедагогом й однолітками. Тифлопедагогові варто забезпечувати постійний мовний контакт із дитиною, поповнюючи й розширюючи словниковий запас дитини, що містить слова з соціально-побутовим змістом, надавати можливість грати з іншими дітьми.

Оволодіння мовними й немовними засобами спілкування пов'язане з умінням дитини виражати не тільки власні емоції й почуття, але й розуміти емоційний стан інших по спілкуванню при виконанні побутових дій. Навчання вмінню сприймати й виражати мімічні, пантомімічні дії, розуміти й передавати емоційний стан у процесі соціально-побутового орієнтування відбувається поетапно. На першому етапі відбувається засвоєння й активне відтворення еталонів немовного спілкування, для цього використовуються зображення з різними емоціями, жестами, рухами. На другому етапі варто вчити дітей

дiзнаватися про людей у рiзних ситуацiях, з рiзною мiмiкою, спiввiдносити iхнiй емоцiйний стан з певною ситуацiєю.

2. До напрямку «Предметнi уявлення».

Предметний свiт, довколишнi речi й iграшки є основою для розвитку предметних уявлень дошкiльникiв з порушеннями зору. Саме в предметнiй дiяльностi з'являється пiзнавальна активнiсть, складаються першi емоцiйнi вподобання. Тифлопедагогу необхідно допомогти дитинi ознайомитись з довколишнiм предметним свiтом, навчитися орієнтуватися в його рiзноманiттi, правильно використовувати в побутi предмети за призначенням, а також - виховати цiннiсне ставлення до предметного свiту. На початку довколишнiй свiт речей сприймається дитиною функцiонально. Тому важливо розкрити дошкiльниковi саме призначення предмета, показати особливостi конструкцiї, будови предмета, й функцiю предмета залежно вiд призначення, без чого цiннiсть довколишнього предметного свiту не буде усвiдомлюватися.

При вивченнi нових предметiв, тифлопедагоговi необхідно називати iх, звертати увагу на зовнiшнiй вигляд предметiв, iхнi характернi ознаки, властивостi i якостi, вказувати на iхнє призначення й показувати способи застосування, надавати дитинi можливiсть для iхнього обстеження (предмети можуть бути рiзнi за формою, фактурою, призначенням), створювати умови для прояву самостiйностi при виконаннi вивчених ранiше дiй iз предметами й iграшками.

З кожним щаблем дошкiльного дитинства уявлення дошкiльникiв з порушеннями зору про предметний свiт будуть збагачуватися, розширюватися, ставати усе бiльшi цiкавими й значимими для них.

3. До напрямку «Самообслуговування».

Для дiтей дошкiльного вiку, що мають порушення зору, життєво необхідним стає оволодiння знаннями, умiннями й навичками по самообслуговуванню. Вiд того, наскiльки дошкiльник, що має порушення зору, умiє самостiйно одягатися, акуратно користуватися туалетом, охайно їсти залежить його адаптацiя до дитячого садку й школи, його положення в родинi,

сприйняття дитини оточуючими людьми, її ставлення до самої себе. Навчаючи дошкільника культурно-гігієнічним навичкам необхідно навчити його користуватися як залишковим зором, так й іншими збереженими аналізаторами (слуховим, дотиковим, кінестетичним), контролювати свої дії. Починаючи навчати незрячу дитину якій-небудь дії по самообслуговуванню, тифлопедагогові необхідно використовувати прийом спільних дій. Навчання дитини з порушенням зору новим діям може вироблятися по наслідуванню. У цьому випадку всі вироблені дії здійснюються в повільному темпі для того, щоб дитина могла адекватно їх сприйняти. При необхідності використовується додаткове освітлення: настільна лампа, підлоговий світильник або будь-який інший освітлювальний прилад, який повинен складатися з рухомих сегментів, що дозволяють змінювати кут освітлення залежно від умов.

У процесі навчання дошкільників з порушеннями зору прийому їжі варто формувати у них культуру харчування (уміння їсти рідку їжу, жувати їжу із закритим ротом, не набивати рот їжею), щораз ставити тарілку, чашку й інший посуд на одне й теж місце під час їжі. Якщо тарілка постійно перекидається дитиною - можна використовувати пластмасову тарілку із присоском. Використання контрастних кольорів посуду, серветок допомагає дитині з порушенням зором краще орієнтуватися за столом і розпізнавати предмети. Сформовані в дитини з порушенням зором навички акуратного прийому їжі є для неї важливим досягненням у самообслуговуванні.

У процесі формування навичок самообслуговування необхідно також привчати дітей до порядку, як до найбільш ефективного зберігання особистих речей, і до організації власного життя. Дорослим слід учить дітей складати свої речі в коробки, відсіки тумб, шафи, висувні ящики, які відрізняються за розміром, кольором, позначені мітками. Для того, щоб дитині було легко знайти свої речі варто здійснювати розмітку меблів разом з нею, і вибирати мітки, знаки, символи знайомі й зрозумілі дитині.

Для виконання гігієнічних процедур, у ванній кімнаті для дитини можна прикріпити полку й розставити на ній шампунь, мило, щітки й інші туалетні

приналежності в певному порядку для полегшення їхнього пошуку. Бажано, щоб особисті туалетні принадлежності відрізнялися один від одного за формою, кольором, матеріалом.

Формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями зору передбачає їхнє навчання визначенню виворітної й лицьової сторін одягу за допомогою використання міток, шнурівці черевиків, застібанню застібок та ін.

4. До напрямку «Дитині про саму себе».

Формування знань, умінь і навичок соціально-побутового орієнтування відбувається більш ефективно, якщо зміст корекційних занять відповідає рівню вікового розвитку дитини з порушенням зором, його фізичним можливостям. Тому необхідне вивчення дитиною свого фізичного «Я», своїх можливостей і здатностей при виконанні побутових дій; усвідомлення нею своїх бажань і переваг. Педагогові варто розвивати у дошкільника з порушенням зором здатність відокремлювати себе від фізичного світу.

Крім того, при організації корекційно-педагогічної роботи тифлопедагогові слід ураховувати, що кожна дитина, що має порушення зору, унікальна, і тому зберігати цю унікальність, створювати сприятливі умови для самовираження, для максимальної реалізації потенційних можливостей дитини – одне з основних корекційно-освітніх завдань у спеціальній дошкільній установі для дітей з порушеннями зору.

5. До напрямку «Господарсько-побутова діяльність».

Формування знань про господарсько-побутову діяльність та працю дорослих припускає ознайомлення дошкільників з порушеннями зору з конкретними трудовими процесами. У ході спостереження різних процесів господарсько-побутової праці дорослих тифлопедагогові необхідно розкрити дітям мету й мотиви трудової діяльності, фіксуючи увагу на кожному компоненті праці, пояснюючи їхню особливість. Використанню дітьми отриманих уявлень про працю дорослих у самостійних іграх буде сприяти створення ігрового матеріального середовища. По мірі ознайомлення з новими

трудовами процесами дорослих, в ігровій кімнаті повинні з'являтися нові іграшки, різноманітні атрибути, предмети, що дозволяють розгорнути гру із застосуванням вивчених трудових дій (Легкий О.М., 2014).

Широке використання ігрового методу при навчанні соціально-побутовому орієнтуванню дошкільників з порушеннями зору дозволить найбільш ефективно здійснювати практичну підготовку дітей до самостійного життя, побутової праці й формувати в них знання, уміння й навички, що сприяють соціальній адаптації й орієнтуванню в різноманітних соціально-побутових ситуаціях.

Гра є найважливішою самостійною діяльністю дитини з порушенням зору й має велике значення для її психічного й фізичного розвитку, становлення індивідуальності й формування вміння жити спільно.

Однак особливості зорового дефекту й вторинних відхилень накладають свій відбиток на формування основних передумов ігрової діяльності.

Насамперед, гра є відображенням тих знань і уявлень, які заклалися в дитини з порушенням зором про навколишній світ. Ці знання й уявлення повинні опиратися на систему засвоєних операціональних рухових навичок. Багато дітей у молодшій дошкільній групі відмовляються брати участь у спільних іграх із-за слабкої рухової підготовки, низького рівня фізичного розвитку й навичками спільної діяльності. У дітей з порушенням зору маніпуляції з ігровими атрибутами становлять основний зміст ігрової діяльності аж до 3-4 років із-за затримок розвитку рухових компонентів предметної діяльності. Навчаючись маніпулювати із предметами в дії («Нагодуємо ляльку», «Одягнемо ляльку на прогулянку», «Приготуємо обід» і т. п.), діти пізнають їхнє функціональне призначення, а включення мови в цей процес створює основу для корекції негативних наслідків зорового дефекту.

Спочатку гра дітей з порушенням зору в дошкільному віці являє собою маніпулювання предметами, пізніше гру в найближчому оточенні, але паралельно з формуванням навичок спільної гри, тобто триває процес індивідуальної, режисерської гри. Індивідуальна режисерська гра не жадає від дитини з порушенням зором високого рівня розвитку комунікативної діяльності,

тому що дозволяє не враховувати одночасно кілька позицій: позицію партнера по грі, його ролі, загальний зміст гри, організаторські відносини.

Ігрова діяльність дітей з порушеннями зору, розглядається як цілісне й поліфункціональне утворення, можливості якого в корекції відхилень різного плану, викликаних зоровим дефектом багатогранні.

У вітчизняній психології розроблений підхід до гри як діяльності соціальної по походженню, по змісту й структурі. У цій теорії закладені глибокі коріння розвитку й координації соціальних відносин. Відзначається, що саме гра вчить розумному й свідомому поведженню в різних ситуаціях соціального середовища. У ході ігрової діяльності відбувається розвиток мислення, робота якого спрямована на створення схеми поведження, досягнення певної мети.

Рольова гра виникає на межі раннього й дошкільного дитинства й досягає свого розквіту в середині дошкільного віку. Але у дітей з порушеннями зору взаємозамінними в цей віковий період є предметна й сюжетно-рольова гра, що свідчить про труднощі в оволодінні структурою рольової гри, типами взаємовідносин дітей один з одним, уміннями, необхідними в ході ігрового спілкування.

Сюжети дитячих ігор настільки ж різноманітні, як різноманітні й відносини між людьми. Гра завжди соціальна, тому що формується на основі соціального досвіду й спостережень за життям дорослих. Тому саме в процесі розігрування сюжету діти з порушенням зору привласнюють соціальний зміст ролей і рольових відносин.

Уявлення дітей з порушеннями зору про взаємини навколишнього світу, що відображається ними в сюжеті гри детермінуються рівнями психічного розвитку дитини у процесі ігрової діяльності.

Особливості своєчасного психічного розвитку, викликані зоровим дефектом, дозволяють говорити насамперед про корекційно-компенсаторний вплив ігрової діяльності, тому що гра виникає не лише за умови наявності певних знань й умінь, але й слугує передумовою для їхньої актуалізації й засвоєння дітьми дошкільного віку з порушеннями зору.

Етапи компенсації зорового дефекту пов'язані насамперед з активним включенням предметної діяльності, мови, мислення, уяви в сенсорне відбиття навколишнього світу. Перехід від одного етапу компенсації до іншого обумовлений появою або зміною провідної діяльності, а також негативним впливом зорового дефекту на розвиток пізнавальних процесів і психічних властивостей. На першому етапі це предметна діяльність, що створює передумови для формування поліфункціональних зв'язків. Контроль за предметною діяльністю й включення в процес соціальних відносин здійснюється на другому етапі. На третьому етапі компенсації створюються передумови процесу формування творчої гри як умови розвитку дитини з порушенням зору: зміцнюється зв'язок між довколишнім світом і його сприйняттям, підвищується інтерес дитини до спілкування з дорослими й однолітками. У старшому дошкільному віці компенсація зорового дефекту характеризується встановленням причинно-наслідкових зв'язків і послідовності дій дітей, активним включенням спілкування та мови в ігрове середовище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумок, можна зробити висновок, що саме в ігровій діяльності досягаються основні цілі корекційного процесу: оптимізація соціальної ситуації для розвитку дитини з порушенням зору; розвиток предметно-практичних видів діяльності дитини; формування психологічних новоутворень.

Специфічною закономірністю розвитку дошкільників з порушеннями зору є труднощі формування уявлень про предмети та об'єкти навколишнього світу, що характеризується труднощами сприйняття та цілісності, нечіткістю, фрагментарністю, вербалізмом знань.

Подальші наукові пошуки у реалізації дошкільного виховання, подальша корекційно-розвивальна робота, включення дітей у доступну їм на даному віковому етапі ігрову діяльність сприятиме формуванню у них повноцінних уявлень про навколишній світ, дозволяє збагатити їхні уявлення про світ речей і людей, систематизувати емоційний і соціальний досвід, забезпечуватиме дитині можливість діяти в повсякденному житті розумно й досить самостійно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Т.М., Довгопола К.С., Легкий О.М., Кондратенко С.В. (2020). *Виховання і розвиток дітей з порушеннями зору. (Методичні рекомендації для батьків)*. Київ: ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722338>.
2. Костенко Т.М. (2018). *Дитина з порушенням зору*. (Інклюзивне навчання). Харків: Вид-во «Ранок».
3. Легкий О.М. (2014). *Формування ігрової діяльності дошкільників з порушеннями зору у процесі трудового виховання. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання*. №1(5). Київ.
4. Легкий О.М. (2014). *Трудове виховання дошкільників з порушеннями зору*. Київ: ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11350>.

REFERENCES

1. Kostenko T.M., Dovhopola K.S., Lehkyi O.M., Kondratenko S.V. (2020). *Vykhovannia i rozvytok ditei z porushenniamy zoru*. [Education and development of children with visual impairments] (Guidelines for parents). Kyiv: ISP NAPS of Ukraine. Access mode: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722338> (in Ukrainian).
2. Kostenko T.M. (2018). *Dytyna z porushenniam zoru*. [A child with visual impairment] (Inclusive education). Kharkiv: Ranok Publishing House (in Ukrainian).
3. Lehkyi O.M. (2014). *Formuvannia ihrovoi diialnosti doshkilnykiv z porushenniamy zoru u protsesi trudovoho vykhovannia*. [Formation of play activities of preschoolers with visual impairments in the process of labor education]. *Child with sensory disorders: development, training, education*. №1 (5). Kiev (in Ukrainian).
4. Lehkyi O.M. (2014). *Trudove vykhovannia doshkilnykiv z porushenniamy zoru*. [Labor education of preschoolers with visual impairments]. Kyiv: ISP NAPS of Ukraine. Access mode: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11350>.

Матеріал надійшов до редакції 02.07.2021 р.